

Між кіраўнікоў Савецкай Беларусі асаблівае месца варта адвесці Панцеляймону Панамарэнку. Ён прыехаў у Мінск улетку 1938 г. і заняў пасаду першага сакратара ЦК Кампартыі Беларусі, а ў 1948 г. з'ехаў у Маскву "на павышэнне". Гэтае дзесяцігоддзе ва ўспамінах Панамарэнкі, старонкі з якіх апублікаваў у "Нёмане" ў 1992 г. філосаф Ф. Канстанцінаў (месца захоўвання арыгінала невядомае), названа "незабытым часам". Панамарэнка стаў "збіральнікам" беларускіх зямель: далучыў у 1939 г. Заходнюю Беларусь, пераканаў Сталіна ў тым, што Палессе з Брэстам і Пінскам павінна быць у складзе БССР, а не УССР. Пасля вызвалення рэспублікі ў 1944 г., па ўспамінах Панцеляймона Кандратавіча, менавіта ён адстаяў перад Сталіным і палітбюро ВКП(б) Полацк у межах Беларусі.

У вызваленай Беларусі Панамарэнка шмат зрабіў для аднаўлення гаспадаркі і культуры. Пасляваенны план забудовы Мінска рыхтаваўся архітэктарамі паводле ягоных прапаноў і пад ягоным наглядам. У сучасным Мінску пра яго нагадваюць і праспект Незалежнасці, і мемарыяльная дошка на знакамітым 2-м ДOME Саветаў, і вуліца, названая яго імем.

Сталінскі стаўленік не быў чалавекам з іншага часу. "Вызначана, што масавыя неабгрунтаваны арышты і вышнечныя партыйна-савецкіх работнікаў у БССР з прыходам Панамарэнкі не паменшыліся", — пісаў старшыня Камітэта партыйнага кантролю пры ЦК КПСС М. Швернік М. Хрушчову ў 1958 г., калі над Панамарэнкам згусціліся хмары. Далей у запісы Шверніка адзначалася: "Як бачна з даведкі КДБ пры СМ БССР ад 20 сакавіка 1958 г., пры актыўным удзеле Панамарэнкі асуджаныя тройкай НКУС БССР 6770 чал., з якіх 4650 расстраляныя". Першае сваё выступленне, якое адбылося 8 ліпеня 1938 г. у Гомелі, Панамарэнка прысвяціў задачы "выкарчоўвання ворагаў". Вядомая і яго шыфроўка Сталіну з просьбай павялічыць для БССР колькасць рэпрэсаваных на першай катэгорыі (расстрэл) на дзве тысячы чалавек, а на другой (турма ці лагер) — на тры тысячы. Лагічна меркаваць, што праўдзівае аблічча неадзначанай фігуры Панцеляймона Панамарэнкі можна ўявіць толькі па вывучэнні яго архіўнай спадчыны. Гэтая праца распачатая і апошнія два дзесяцігоддзі актыўна працягваюцца.

У РВУ "Літаратура і Мастацтва" рыхтуецца да выдання бібліяграфічны даведнік "Панцеляймон Панамарэнка. Асабісты архіў і кніжны збор", падрыхтаваны Нацыянальным архівам Рэспублікі Беларусь разам з архівістамі Расіі, бібліятэкарамі і работнікамі музеяў абедвух дзяржаў. Выданне разлічана на шырокае кола чытачоў. У даведніку — уся хатняя бібліятэка першага сакратара ЦК Кампартыі Беларусі, зноў "сабраная" разам, і яна можа шмат расказаць пра круггляд партыйнага дзеяча і яго склад мыслення, пра кола знаёмых Панамарэнкі, пра мясціны, дзе ён бываў. У даведніку абавязкова будуць зафіксаваны адметнасці кніг: наяўнасць дарчых надпісаў, чытацкіх пазнак Панамарэнкі. Варта заўважыць, што запланаванае выданне будзе першым бібліяграфічным даведнікам, прысвечаным хатняй бібліятэцы грамадскага ці культурнага дзеяча Беларусі: дагэтуль няма асобна выдадзенага, дакладнага і поўнага апісання кніжных збораў Якуба Коласа, Уладзіміра Караткевіча ці Івана Шамякіна. Магчыма, падрыхтаванае выданне будзе першай ластаўкай, следам за якой з'явіцца і іншыя бібліяграфічныя даведнікі такога кшталту. А пакуль што будзе толькі кніга пра ролю П. Панамарэнкі ў беларускай культуры і лёс яго хатняй бібліятэкі.

Спадчына Панцеляймона Панамарэнкі

маладым, пехта запіша яе... Але не лепша ён быў сцэнарыст, зачыўся пра адну істотную дэталю — пра архіў, які папоўніў сваімі пісьмамі..." ("ЛіМ", 10 студзеня 2005 года).

І сапраўды, захавалася машынапісная копія ліста П. Панамарэнкі І. Сталіну "Аб беларускай мове, літаратуры і пісьменніках", які датаваны 21 лістапада 1938 г. Прывядзём асобныя фрагменты, што датычаць Янкі Купалы: "Найбольш буйную контррэвалюцыйную нацыяналістычную працу правёў саюз "савецкіх"

памрэ з той жа тугой па Беларусі, з якой пачынаў сваё жыццё ў Парыжы і ў Парыжы ўтвараў спрыяў Беларусі. Ужо даўно запытаў з цэнтра санкцыю на арышт Купалы і Коласа, але санкцыя пакуль не выдадзена. Адначасна ўзяў дэталю: ліст датуецца 21 лістапада 1938 г., а размова Іосіфа Вісарыянавіча з Панцеляймонам Кандратавічам адбылася 19 снежня 1938 г. Праз сорак дзён адкрылі дэкрэты аб арышце Янкі Купала і Янкі Коласа былі ўганараваныя ордэнамі Леніна...

Пра трагічную смерць Купалы ў Маскве Панамарэнка дакладваў Сталіну 29 чэрвеня 1942 г. і гэты сарваўся з "рышчы" ні дзявятага павярха тэатрыцы "Масква" між лесвіцамі. Абставіны высвятляюцца органамі НКУС". Недаступная пакуль і следчая справа, якая вялася ва-

рэнкі за 1939 — 1943 гады і запісы гутарак з ім К. Мазурава ў 1983 г. Усе гэтыя тэксты даюць багаты матэрыял для аналізу, прычым шэраг фактаў і ацэнак не супадае.

Цікава, што ў сваіх выступленнях 1943 — 1945 г. Панамарэнка казаў пра нацыянальную беларускую рэліквію № 1 — крыж Еўфрасіні Полацкай, які захоўваўся ў Франраваным пакое Магілёўскага ааама Кампартыі Беларусі і знік падчас Вялікай Айчыннай вайны, а пра рэальна існуючы. Так, выступаючы на VI Пленуме ЦК камсамола Беларусі 28 сакавіка 1945 г., першы сакратар заявіў: "Я гэта кажу для таго, каб зразумець, якім каштоўным багачствам культуры мы валодаем, пачынаючы ад Богшы... Лазар Богша... зрабіў крыж выкшталцовай працы. Выключыць твор". Па ўспамінах П. Наддубскага, які ў 1941 г. быў вадзіцелем у Магілёве, яго выклікалі і загадалі пад'ехаць да будынка абкама і "вывесці нейкі каштоўны груз". Яму ўрэзалася ў памяць фраза аднаго з тых, хто грузіў мяхі ў машыну: "Які крыж прыгожы". Потым у машыну сеў Панамарэнка і загадаў ехаць у Маскву. Дарога была цяжкай, часта бамбілі варажыя самалёты. Праз два дні груз даставілі ў адзін з будынкаў наркама-

“ У Маскве, на Кутузаўскім праспекце, недалёка ад дома, дзе жыла партыйная эліта — Брэжнеў, Андропав, Панамарэнка. — установа-

наступную гісторыю. У студзені 1960 г. самая буйная на той час букіністычная кнігарня Масквы № 14 паведаміла ў гістарычную бібліятэку пра паступленне ў продаж часткі асабістай бібліятэкі П. Панамарэнкі, галоўным чынам па беларусістыцы. Букіністы гістарычнай бібліятэкі з усяго прапанаванага набылі 333 экзэмпляры. Верагодна, былі і іншыя паступленні.

Першым гэты збор пачаў даследаваць Аляксей Каўка, які прысвяціў бібліятэцы Панамарэнкі ў "гістарычцы" шэраг публікацый. Ён высветліў, што шматлікія выданні трапілі да першага сакратара з асабістай бібліятэкі Кастуся Езавітава, вядомага палітычнага дзеяча Беларусі, катабаранта ў гады Вялікай Айчыннай вайны, які быў арыштаваны ў красавіку 1945 г. контрразведкай 1-га Беларускага фронту ў Германіі, потым адпраўленага этапам у Маскву, а пасля ў Мінск, дзе, па афіцыйнай версіі, памёр у турэмнай бальніцы ў 1946 г.

Як сцвярджае Аляксей Каўка, неабякаваецца да кніжнай беларусікі, па меркаванні блізкага да Панамарэнкі Ф. Канстанцінава, тлумачылася намерам першага сакратара напісаць гісторыю Беларусі. Нядаўна знайшлося і дакументальнае пацвярджэнне ягоных гістарычных штудый — ліст з фронту члена ваеннага савета 3-й ударнай арміі П. Панамарэнкі Л. Камінскаму, загадчыку асабога сектара ЦК КП(б)Б, які датуецца маем 1942 г.: "Прыязджайце сюды, толькі пакіньце ўзгодненую з ЦК ВКП(б) замену. Прашу прывесці з Уфы (паслаць каго-небудзь) мае рукапісы па гісторыі і кнігі. Высветлілася, што з майго кабінета кнігі са стала захаваліся. Слава таму, хто гэта зрабіў. Гэта самыя ка-